

Peri Istorias

Vol 10 (2021)

Περί Ιστορίας

ΙΟΝΙΟΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Περί Ιστορίας

10

ΚΕΡΚΥΡΑ 2021

Η εκλογή και η επίσημη είσοδος του λατίνου επισκόπου Paolo da Ponte (1765) στην Αρχιεπισκοπή της Κέρκυρας

Σπύρος Π. Γαούτσης

To cite this article:

Γαούτσης Σ. Π. . (2022). Η εκλογή και η επίσημη είσοδος του λατίνου επισκόπου Paolo da Ponte (1765) στην Αρχιεπισκοπή της Κέρκυρας . *Peri Istorias*, 10, 351–369. Consulté à l'adresse <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ieim/article/view/30395>

Η ΕΚΛΟΓΗ ΚΑΙ Η ΕΠΙΣΗΜΗ ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΟΥ ΛΑΤΙΝΟΥ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΡΑΟΛΟ DA PONTE (1765) ΣΤΗΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ
ΤΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

Στις 14 Μαρτίου 1765 απεβίωσε ο αρχιεπίσκοπος Κερκύρας Antonio Nani (1697-1765)¹ και η σωρός του ετάφη στο ιερό του καθολικού καθεδρικού ναού των αγίων Ιακώβου και Χριστοφόρου². Η έδρα της Αρχιεπισκοπής στην Κέρκυρα παρέμεινε κενή, με τη Curia Romana και τη βενετική Γερουσία να ξεκινούν «διαπραγματεύσεις» για την εκλογή του διαδόχου του³. Αυτός έμελλε να είναι ο Paolo Da Ponte, γεννημένος στη Βενετία στις 8 Ιουνίου 1709.

Η οικογένειά του συγκαταλεγόταν μεταξύ των πατρικών οικογενειών της πόλης, των επονομαζόμενων *Case Nuove*, από την οποία προερχόταν ο δόγης Nicolò Da Ponte (1578-1585)⁴. Ο Paolo (κατά κόσμον Aloysio ή

---

1. *L'ill(ustrissi)mo et Re(verendissi)mo Arcio(escov)o Antonio Nani d'anni 68 in circa in Com(munio)ne di S(anta) Mad(re) Chiesa rese l'anima a Dio il sud(dett)o g(ior)no il cui corpo fu sep(pellit)o nella Cat(t)edrale*. Αρχείο Καθολικής Αρχιεπισκοπής Κερκύρας [στο εξής ΑΚΑΚ], τ. LXX, Βιβλίο θανάτων 1742-1782, φ. 170r.

2. Ο βενετός ευγενής Antonio Nani μετατέθηκε στην αρχιεπισκοπή της Κέρκυρας από αυτήν του Prienne, στις 18 Απριλίου 1742, με απόφαση του πάπα Βενέδικτου XIV, ο οποίος τον ονόμασε ταυτόχρονα βοηθό επίσκοπο του παπικού θρόνου. Αρχιεράτευσε στην Κέρκυρα έως τον θάνατό του, τον Μάρτιο του 1765. Βλ. Αθανάσιος Χ. Τσίτσας, *Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (Θεσμοί)*, Δημοσιεύματα Εταιρείας Κερκυραϊκών Σπουδών, Κέρκυρα 1989, σ. 46.

3. Για την προσπάθεια ανάμιξης της Βενετίας στα θρησκευτικά ζητήματα ή τη σύμπλευση των εκπροσώπων της σε θέματα που συνέκλιναν με την κρατούσα δογματική τάση, βλ. Σοφία-Αικατερίνη Πανταζή, «Ορθόδοξος κλήρος και βενετική εξουσία: Η ιστορία μιας αδιατάραχτης σχέσης;» στο *Όψεις της Εκκλησιαστικής Ιστορίας της Κέρκυρας, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου 7-8 Δεκεμβρίου 2005* [= *Κερκυραϊκά Χρονικά*, περ. Β', τ. Δ'], Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών, Κέρκυρα 2007, σ. 99-114.

4. Μεταξύ των ιστορικών υπάρχει διχογνωμία για το πότε οι Da Ponte, οικογένεια με μεγάλη εμπορική δραστηριότητα στον χώρο της Ανατολής, κυρίως στην Εύβοια (Negroponte), ενεγράφησαν στη βενετική βίβλο ευγενείας, με κάποιους να υποστηρίζουν ότι μέλη της οικογένειας συμμετείχαν στο μεγάλο συμβούλιο ήδη από το 1297 και άλλους

Luigi) Da Ponte εισήλθε στο δοκίμιο του μοναχικού τάγματος των ανυπόδητων Καρμηλιτών (Ordo Carmelitanum Discalceatorum)⁵ λαμβάνοντας το μοναχικό όνομα Paulus a S. Ioanne Chrysostomo⁶. Στις 19 Σεπτεμβρίου 1733 χειροτονήθηκε ιερέας και υπηρέτησε ως ηγούμενος (Priore) ή γενικός επίτροπος (Procuratore Generale) σε διάφορα μοναστήρια του τάγματός του. Το καλοκαίρι του 1765, όπως προκύπτει από επιστολή που αποκτήσαμε πρόσφατα από γνωστό παλαιοβιβλιοπωλείο της Ρώμης⁷, αποφασίστηκε η εκλογή του στην Αρχιεπισκοπή της Κέρκυρας. Στις 13 Ιουνίου 1765 μία από τις ισχυρότερες, εκείνη την περίοδο, φυσιολογικές της ρωμαϊκής ιεραρχίας, ο καρδινάλιος Stoppani, του γράφει στη Ρώμη συγχαίροντάς τον και ενημερώνοντάς τον για την εκλογή του:

να επιμένουν ότι αυτό συνέβη δύο αιώνες μετά, το 1473 ή το 1493. Με την κατάλυση πάντως της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας αλλά και την πτώση του Ναπολέοντα, οι Da Ponte πέτυχαν, τον Νοέμβριο του 1817 και τον Φεβρουάριο του 1820, να αναγνωρίσουν τους τίτλους τους από την αυτοκρατορική αυστριακή κυβέρνηση. Για την ιστορία της οικογένειας, βλ. *Dizionario storico – portatile di tutte le Venete Patrizie famiglie*, Venezia MDCCCLXXX (1780), σ. 126-127· *Repertorio genealogico delle famiglie confermate nobili e dei titolati nobili esistenti nelle Provincie Venete compilato da Francesco Schröder*, Venezia MDCCCXXX (1830), σ. 157-159.

5. Πρόκειται για το «Ordo Fratrum Carmelitarum Discalceatorum Beatae Mariae Virginis de Monte Carmelo». Στην περιοχή του όρους Κάρμηλος (στην περιφέρεια της Haifa του Ισραήλ), εκεί όπου η παράδοση τοποθετεί τη σπηλιά του προφήτη Ηλία, έλληνες και λατίνοι ερημίτες είχαν διαμορφώσει, ήδη από τον 7^ο αιώνα, μικρές κοινότητες προσφέροντας στους προσκυνητές μια πνευματική παρουσία. Τον 13^ο αιώνα προσκυνητές και μοναχοί που είχαν λάβει μέρος στις τελευταίες σταυροφορίες για την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων και παρέμειναν στην περιοχή, ίδρυσαν ένα επαίτιο μοναχικό τάγμα, ο κανονισμός του οποίου ενεκρίθη από τον πάπα Ονώριο ΙΙΙ το 1226. Με τους διωγμούς των Σαρακηνών, τα χρόνια που ακολούθησαν, το τάγμα μεταφέρθηκε και εγκαταστάθηκε στην Ευρώπη, ενώ μια σειρά αυστηρών μεταρρυθμίσεων και μυστικιστικών τάσεων που προώθησαν στην Ισπανία δύο εμβληματικές μορφές της Καθολικής Εκκλησίας, η αγία Θηρεσία της Άβιλα (1515-1582) και ο άγιος Ιωάννης του Σταυρού (1542-1591), προκάλεσαν, το 1568, την ίδρυση του τάγματος των ανυπόδητων Καρμηλιτών. Το πνεύμα των ανυπόδητων μοναχών, βάσει του νέου κανονισμού, ήταν πρωτίστως ενορατικό, τους επέτρεπε όμως να επιδίδονται σε διάφορα αποστολικά έργα, υπό την προϋπόθεση να ζουν σε απόλυτη πτωχεία. Χαρακτηριστικό του σχήματός τους ήταν να περπατούν ανυπόδητοι ή φορώντας ανοιχτά σανδάλια. Ενδεικτικά για την ιστορία τους, βλ. Elias Friedman, *The Latin Hermits of Mount Carmel: A study of Carmelite Origin*, Institutum Historicum Teresianum, Roma 1979.

6. Giorgio Fedalto, *La Chiesa Latina in Oriente*, τ. ΙΙ, Hierarchia Latina Orientis, Verona 1976, σ. 95.

7. Συλλογή Σπύρου Π. Γαούτση, *Επιστολή καρδινάλιου G. F. Stoppani στον P. Da Ponte, Ρώμη 13 Ιουνίου 1765*.

Ill(ustrissi)mo e R(everendissi)mo Sig(no)re:

Non posso che applaudire la scelta fatta da Sua S(anti)tà nella degna Persona di V(o)s(tra) Ill(ustrissi)ma per la vacante chiesa di Corfù, non ostanti tutte quelle apprensioni, che la fà concepire la sua estrema delicatezza in vista di così giusta destinazione. Questa si deve da Lei considerare in Linea di vocazione e con questo riflesso prender coraggio asperare che il Sig(no)re condescenderà di darle tutti quei mezzi, che saranno più conducenti a soddisfare con merito ai doveri della medesima. Io me ne congratulo in tanto infinitam(ent)e con Lei; e semprechè occorrerà di dover contribuire alle di Lei con occasione un riscontro di quella vera stima, con cui per fine le baccio riverentem(ent)e Le Mani

D(ell)a V(o)s(tra) Ill(ustrissi)ma, e R(everendissi)ma

Roma 13 Giug(n)o 1765

[...]

G(iovanni) F(rancesco) Card(inal)e Stoppani⁸.

8. Ο Gianfrancesco Stoppani, γιος του μαρκησίου Giovanni Francesco Stoppani, ανώτερου υπαλλήλου του κράτους του Μιλάνου, γεννήθηκε στις 16 Σεπτεμβρίου 1695. Παρακολούθησε μαθήματα στο Collegio Borromeo της Pavia, όπου στις 24 Ιουνίου 1715 έκανε ως δόκιμος μοναχός την κουρά, αλλά και στο Πανεπιστήμιο της Pavia, όπου στις 10 Νοεμβρίου 1716 αποφοίτησε *utroque iure*. Αφετηρία για τη διπλωματική του σταδιοδρομία υπήρξε η αποφοίτησή του από την Pontificia Academia dei nobili ecclesiastici στη Ρώμη. Στις 30 Ιουνίου 1724 διορίστηκε Referendario del Supremo Tribunale della Segnatura Apostolica και μεταξύ των Camerieri d'onore του πάπα Ιννοκέντιου XIII και Prelato domestico di mantelletta. Ακολούθως υπηρέτησε ως Relatore della Congregazione del Buon Governo. Στις 19 Νοεμβρίου 1730 ο πάπας Κλήμης XII τον διόρισε inquisitore για το νησί της Μάλτας, όπου παρέμεινε για πέντε χρόνια. Στις 14 Ιουνίου 1734 έδωσε τους πρώτους μοναχικούς όρκους, στις 19 Ιουνίου χειροτονήθηκε υποδιάκονος, στις 25 του ίδιου μήνα διάκονος και την 1^η Αυγούστου χειροτονήθηκε ιερέας. Στις 14 Μαρτίου 1735 ονομάστηκε τιτουλάριος επίσκοπος Κορίνθου και ένα μήνα μετά διορίστηκε αποστολικός νούντσιος στο Μεγάλο Δουκάτο της Φλωρεντίας. Από τις 10 Μαρτίου 1739 έως τις 12 Νοεμβρίου 1743 υπηρέτησε ως παπικός νούντσιος στο Βενετικό Κράτος. Με το πέρας της θητείας του, ο πάπας Βενέδικτος XIV τον έστειλε ως νούντσιο στην αυλή του αυτοκράτορα Καρόλου VII του Wittelsbach και έκτακτο απεσταλμένο στη Δίετα της Φρανκφούρτης. Με την εκλογή του νέου αυτοκράτορα, ο Stoppani έπεσε σε δυσμένεια και του ζητήθηκε να επιστρέψει στη Ρώμη. Για τα επόμενα δύο χρόνια δεν του ανατέθηκε κάποια αποστολή και στις 26 Ιανουαρίου 1747 ονομάστηκε πρόεδρος της Legazione di Urbino, όπου παρέμεινε έως το 1754. Οι ικανότητες και η αφοσίωσή του στον

Στις 5 Αυγούστου 1765 ο Πάπας Κλήμης XIII τον ονόμασε αρχιεπίσκοπο Κερκύρας επιδίδοντάς του το pallium. Η χειροτονία του πραγματοποιήθηκε την 11^η Αυγούστου 1765 στη Ρώμη, από τον υποδεκάνο του κολεγίου των καρδινάλιων Federico Marcello Lante Montefeltro della Rovere (1695-1773), επίσκοπο του Porto e Santa Rufina και πρόεδρο της Συνόδου Boni Regiminis, με συγχειροτονούντες αρχιερείς τον καρδινάλιο Giuseppe Simonetti (1709-1767), τιτουλάριο αρχιεπίσκοπο Πέτρας και γραμματέα της Congregatio Episcoporum et Regularium, και τον επίσκοπο του Comacchio Giovanni Rondinelli (1717-1795). Παρόντες υπήρξαν και ο πρόεδρος και ο γραμματέας της Ρωμαϊκής Συνόδου για τη διάδοση της πίστης, καρδινάλιοι Giuseppe Maria Castelli και Mario Compagnoni Marefoschi αντίστοιχα⁹.

Στα ΓΑΚ – Αρχεία Νομού Κερκύρας σώζεται το *ingresso*, η επίσημη πομπική είσοδος του Da Ponte στη νέα του έδρα, η οποία πραγματοποιήθηκε σχεδόν ένα χρόνο μετά την εκλογή του.¹⁰ Το *ingresso* ενός επισκόπου στη νέα του μητρόπολη αποτελούσε μία από τις δημόσιες λατρευτικές εκδηλώσεις που αναπτύχθηκαν στην Κέρκυρα επί βενετοκρατίας. Η ανάλυση και η μελέτη των επιμέρους εθιμοτυπικών συμπεριφορών που ανιχνεύονται σε αυτές τις δημόσιες τελετές, αντίστοιχες με τις εορταστικές εκδηλώσεις

πάπα οδήγησαν το κονκιστόριο της 26^{ης} Νοεμβρίου 1753 να τον εκλέξει καρδινάλιο και στις 20 Μαΐου 1754 να του απονεμίσει τον τίτλο του πρεσβυτέρου dei Santi Silvestro e Martino ai Monti. Ολοκληρώνοντας τη θητεία του στο Urbino, μετατέθηκε στη Legazione di Romagna, όπου παρέμεινε έως τις 13 Ιουλίου 1761. Ο πάπας Κλήμης XIII τον εξέλεξε, την 1^η Μαρτίου 1763, πρόεδρο της *Economia della Propaganda Fide* και επίσκοπο *suburbicario* της Palestrina, όπου επιδόθηκε με μεγάλο ζήλο σε διάφορα αποστολικά έργα. Από τις 12 Δεκεμβρίου 1770 ο Stoppani ανέλαβε γραμματέας της Congregazione della Santa Romana e Universale Inquisizione, θέση που υπηρέτησε μέχρι τον θάνατό του, στις 18 Νοεμβρίου 1774. Βλ. L. Cardella, *Memorie storiche de' Cardinali della Santa Romana Chiesa*, τ. IX, Roma 1797, σ. 283-285· G. Moroni, *Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica da San Pietro sino ai nostri giorni specialmente intorno ai principali santi*, τ. LXX, Venezia 1840-1861, σ. 93-95 και τ. LXXI, σ. 4s· Alessandra Dattero, «Stoppani, Gianfrancesco», *Dizionario Biografico degli Italiani*, τ. XCIV, Roma 2019· Maria Gemma Paviolo, *I Testamenti dei Cardinali: Giovanni Francesco Stoppani (1695-1774)*, Roma 2019.

9. Ο γενικός επίτροπος του τάγματος των Καρμηλιτών αναφέρει, εσφαλμένα, σε επιστολή του πως η εκλογή του συναδέλφου τους έγινε στις 10 και όχι στις 5 Αυγούστου 1765, βλ. Michael Angelus Canini, Cancell. Archiep. *Serie d'Arcivescovi di Corfù 1508 usque 1773*, Dat. Corcyrae ex Cancellaria Archiep. die 12. Maii 1779 M.V., σ. 19.

10. ΓΑΚ – Αρχεία Ν. Κερκύρας (στο εξής: ΓΑΚ – ANK.), *Ενετοκρατία*, Φ. 95, *Cerimoniale del Palazzo Pretoreo di Corfù*, «Formalità praticate nell' arrivo e nell' Ingresso di Monsig(n)o(r) Ill(ustriss)imo e Rev(eren)d(iss)imo Frà Paolo da Ponte nuovo Arciv(escov)o di Corfù», φ. 52r-59r.

που οργανώνονταν στη Βενετία, κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου αλλά και πολύ νωρίτερα, είναι τεκμηριωμένο πως χρησιμοποιούνταν από τη διοίκηση με στόχο να ασκηθεί μεγαλύτερη παρέμβαση στον λαό¹¹. Αλλά και οι δύο Εκκλησίες αργότερα, Ορθόδοξη και Καθολική, προσπάθησαν, όσο οι συνθήκες το επέτρεπαν, να εκμεταλλευτούν αυτήν τη ζώσα πρακτική, αποσκοπώντας στην ενδυνάμωση του ρόλου και των συμπεριφορών τους στην τοπική ιεραρχία και κοινωνία. Η μεν Καθολική υπερασπιζόμενη τα προνόμια που απολάμβανε καθ' όλη τη διάρκεια της αποκαλούμενης λατινοκρατίας, η δε ορθόδοξη μέσω του νέου ρόλου που καλούνταν να υπερασπιστεί, ως θεματοφύλακας του σκηνώματος του αγίου Σπυρίδωνα, που αναδεικνυόταν ολοένα και πιο σταθερά ως προστάτης της πόλης και εν δυνάμει επίσκοπος μιας ακέφαλης Ορθόδοξης Εκκλησίας.

Είναι προφανές πως τόσο ο δόγης όσο και η βενετική Γερουσία, μέσω αυτού του ιδιόμορφου αστικού τελετουργικού, αποσκοπούσαν, επιπλέον, να αναδειχθεί η δόξα και η φήμη της Γαληνοτάτης, η οποία με τον τρόπο αυτόν γίνονταν αποδεκτή ως κυρίαρχη στις συνειδήσεις των υπηκόων της. Παράλληλα, πετύχαιναν την ανάδειξή τους αλλά και τη νομιμοποίησή τους ως «των φυσικών συνεχιστών της πλούσιας σε τελετουργικές εμπειρίες βυζαντινής παράδοσης», μίας εμπειρίας οικείας σε όλες τις βενετικές κτήσεις και ιδιαίτερα στους Κερκυραίους, λόγω των ιστορικών δεσμών τους με τη βασιλεύουσα, αλλά και χάρη στις αθρόες ροές Κωνσταντινουπολιτών, Πελοποννησίων και Κρητικών, και των παραδόσεων και των ρευμάτων τους στα Ιόνια νησιά, καθ' όλη τη διάρκεια της βενετικής κυριαρχίας. Για τον σκοπό αυτό, ήδη από τα μέσα του 15^{ου} αιώνα έως και τα τέλη του 18^{ου}, καθιερώθηκε μια σειρά θρησκευτικών τελετών, δοξαστικού χαρακτήρα, κυρίως από τον κύκλο των τελετών της Λατινικής Εκκλησίας, σε ανάμνηση σημαντικών γεγονότων της ιστορικής διαδρομής της Βενετίας και των κτήσεών της, με τη συμμετοχή των εκπροσώπων των δύο χριστιανικών δογμάτων, των καθολικών και των ορθοδόξων, αλλά και των εβραίων που υποχρεώνονταν να τις παρακολουθούν και να συμμετέχουν¹².

Η τάξη των μικτών, όπως αποκλήθηκαν, τελετών, κατά τη σειρά του τελετουργικού, του *Cerimoniale*, ήταν η εξής: Το *ingresso*, η επίσημη δηλαδή

11. Σπύρος Χ. Καρύδης, *Ορθόδοξες αδελφότητες και συναδελφικοί ναοί στην Κέρκυρα (15^{ος}-19^{ος} αι.)*, Αθήνα 2004, σ. 654.

12. Αλίχη Νικηφόρου-Testone, «Η μεταμόρφωση του αστικού χώρου στις δημόσιες τελετές κατά τη βενετική περίοδο (14^{ος}-18^{ος} αι.)», στο Ennio Concina – Αλίχη Νικηφόρου-Testone (επιμ.), *Διεθνής Έκθεση αρχαιακού υλικού, Κέρκυρα: Ιστορία, Αστική ζωή και Αρχιτεκτονική 14^{ος}-19^{ος} αι.*, Κέρκυρα 1994, σ. 59.

Ο αρχιεπισκοπικός θυρεός και η υπογραφή του Paolo Da Ponte,
Αρχείο Καθολικής Αρχιεπισκοπής Κερκύρας.

επισκόπου, οι κηδείες των λαϊκών ευγενών, η περιφορά του επιταφίου της καθολικής μητρόπολης, αρχικά από τον ναό των αποστόλων Πέτρου και Παύλου στο παλαιό φρούριο και μετά το 1632 και τη μεταφορά της μητρόπολης εκτός του φρουρίου, στον ναό του αγίου Ιακώβου, η εορτή της αγίας Δωρεάς (Corpus Domini), η τελετή των Πολυχρονισμών (Polataeti), με την επίσημη επίσκεψη του μεγάλου πρωτοπαπά και του ιερού τάγμα-τος στον καθολικό αρχιεπίσκοπο, η μνήμη του αγίου Αρσενίου, πρώτου τιτλοφορούμενου μητροπολίτη Κερκύρας, τα λείψανα του οποίου είχαν

νή Βιβλιοθήκη της Βενετίας όσο και στα ΓΑΚ – ANK, καλύπτοντας με ελάχιστες δια-φορές στην κωδικοποίηση και στη σύνθεσή τους, από το 1659 έως το 1779, τις θητείες των αρχιεπισκόπων Carolus Labia, Marcus Antonius Barbarigo, Georgius Emo, Augustus Zacco, Angelus Maria Querini, Vincentius Mazzoleni, Ioannis Antonius Foscarini, Antonius Nani, Paulus Da Ponte, Andreas Benedictus Ganassoni και Franciscus Maria Fenzi. Η πιο γνωστή είναι αυτή του μετέπειτα καρδινάλιου της Brescia A. M. Querini, βλ. Atanasios Tsitsas, «Angelo Maria Querini Vescovo latino di Corfù 1723-1727», *Commentari dell'Ateneo di Brescia per l'anno 1972*, Brescia 1972, σ. 31-61.

δημευθεί και φυλάσσονταν στην καθολική μητρόπολη από τα χρόνια των Ανδηγαυών, καθώς και η εορτή των αγίων Φαβιανού και Σεβαστιανού. Επίσης, η επέτειος της ίδρυσης της Βενετικής Δημοκρατίας, την ημέρα του Ευαγγελισμού, και η εορτή του αγίου Μάρκου, προστάτη της Βενετίας και των αποικιών της, αλλά και ο εσπερινός της 11^{ης} Δεκεμβρίου, παραμονής της εορτής του πολιούχου Κερκύρας αγίου Σπυριδώνα, και η Δευτέρα της Διακαινησίμου. Τέλος, η επέτειος της προσχωρήσεως της Κέρκυρας στη Βενετική Δημοκρατία (20 Μαΐου 1386) και η επέτειος της νίκης της ναυμαχίας της Ναυπάκτου (7 Οκτωβρίου 1571), ημέρα κατά την οποία η Καθολική Εκκλησία πανηγύριζε την Παναγία του Ροδαρίου.

Πριν ακόμα την καθιέρωση του *ingresso* του γενικού καπιτάνου και ακολούθως του γενικού προβλεπτή (προνοητή) θαλάσσης, του αξιωματούχου που συμβόλιζε την ανώτατη εξουσία της Βενετίας στο νησί και τους κατοίκους του¹⁴, η Λατινική Εκκλησία είχε εφαρμόσει για την είσοδο του προκα-

14. Η είσοδος στην πόλη του γενικού προβλεπτή είχε τη δική της συμβολική αξία και αποτελούσε μία από τις πλέον πανηγυρικές δημόσιες εκδηλώσεις με τη συμμετοχή όλων των θρησκευτικών κοινοτήτων και του λαού. Ο προβλεπτής, κατά τη διάρκεια της τριετούς του θητείας, λάμβανε μέρος, σύμφωνα με το τελετουργικό, σε μια σειρά κινήτων και ακίνητων εορτών που είχαν ως επίκεντρο, συνήθως, τη λατινική μητρόπολη. Οι κυριότερες από αυτές ήταν η δοξολογία για την πρώτη ημέρα του έτους, η εορτή των Θεοφανείων, στις 6 Ιανουαρίου, η εορτή του αγίου Αρσενίου, κατά το ανατολικό εορτολόγιο στις 19 Ιανουαρίου, η μνήμη των αγίων Σεβαστιανού και Φαβιανού στις 20 Ιανουαρίου, η *purificazione della Madonna*, που συνέπιπτε με την Υπαπαντή του Χριστού στις 2 Φεβρουαρίου, η μνήμη του αγίου Ιωσήφ στις 19 Μαρτίου, ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου στις 25 Μαρτίου, η μνήμη του αγίου Μάρκου, προστάτη της Βενετίας, στις 25 Απριλίου, η πρωτομαγιά, η εύρεση του τιμίου σταυρού στις 3 Μαΐου, η μνήμη του αγίου Βερναρδίνου στις 20 Μαΐου, η μνήμη του αγίου Αντωνίου της Παδούης στις 13 Ιουνίου, η μνήμη του αποστόλου Ιακώβου, προστάτη του καθεδρικού ναού, στις 25 Ιουλίου, η μετάσταση της Θεοτόκου στις 15 Αυγούστου, η επέτειος της απελευθέρωσης της Κέρκυρας από την τουρκική πολιορκία στις 22 Αυγούστου, η πρώτη Κυριακή του Οκτωβρίου προς τιμήν της Παναγίας του Ροδαρίου, η μνήμη των αγίων Πάντων την 1^η Νοεμβρίου, η πρώτη Κυριακή του Νοεμβρίου στον ναό του Αγίου Σπυριδώνα, σε ανάμνηση της απαλλαγής της νήσου το 1673 από την πανώλη, η μνήμη της αγίας Βαρβάρας, προστάτιδας των πυροβολητών στις 4 Δεκεμβρίου στον ναό του αγίου Φραγκίσκου, και η μνήμη του αγίου Σπυριδώνα στις 12 Δεκεμβρίου. Συμμετείχε επίσης στην επίσημη λειτουργία την παραμονή και ανήμερα των Χριστουγέννων και σε αυτήν της μνήμης του αγίου Σιλβέστρου πάπα Ρώμης στις 31 Δεκεμβρίου στον ναό της *Madonna dei Carmini* στο φρούριο, που ολοκληρωνόταν με την τελετή της ευλογίας του αγιωτάτου μυστηρίου (*Santissimo Sacramento*), με τη φροντίδα της ομώνυμης αδελφότητας. Από τις κινήτες εορτές που συμμετείχε, επίσημα, ο προβλεπτής, ξεχωρίζουν η Τετάρτη των Τεφρών, πρώτη ημέρα της Τεσσαρακοστής για την Καθολική Εκκλησία, η Παρασκευή του Πά-

θημένου της στην πόλη ένα τυπικό, κατά τη μεσαιωνική συνήθεια, «ad adventus novī episcopi», στην πραγματικότητα μια τελετή που είχε διαμορφωθεί με πρότυπο τη θριαμβευτική είσοδο του Χριστού στην Ιερουσαλήμ. Επρόκειτο ουσιαστικά για μια εκδήλωση που αποσκοπούσε στο να μεταδώσει στον ορθόδοξο πληθυσμό το μήνυμα της διοικητικής της υπεροχής¹⁵. Στα ΓΑΚ – Αρχεία Νομού Κερκύρας φυλάσσονται τα έγγραφα, στα οποία οριζόταν το πλαίσιο αυτών των δημόσιων τελετών, και πιο συγκεκριμένα για τις ημέρες των εορτών του αγίου Βερναρδίνου, του αγίου Μάρκου, του Corpus Domini, της αγίας Ιουστίνης, των αγίων Φαβιανού και Σεβαστιανού, του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου και της Μεγάλης Παρασκευής, μεταξύ αυτών και εκείνο που υπέγραψε στις 22 Αυγούστου 1636 έ.π. ο γενικός βικάριος της λατινικής αρχιεπισκοπής Pietro Lippomano, χαρακτηριζοντάς τες *Processioni Pubbliche*.¹⁶ Υπάρχουν, επίσης, τα *cerimoniali* που συντάχθηκαν σε διάφορες περιόδους, με σκοπό να καθορίσουν τις λεπτομέρειες στην οργάνωση των τελετών και των λιτανειών. Ένα από τα πρώτα ήταν εκείνο του αρχιεπισκόπου Augusto Zacco¹⁷, ο οποίος αντιλαμβανόμενος ότι ο ρόλος της Καθολικής Εκκλησίας στο θέμα των μικτών και των δημόσιων τελετών είχε υποβαθμιστεί, πολύ περισσότερο όσο ο λειτουργικός κύκλος επικεντρώνονταν ολοένα και πιο συχνά γύρω από τη φήμη και τη λατρεία του προστάτη του νησιού αγίου Σπυρίδωνα, αναζήτησε σε διάφορες μητροπόλεις της ευρύτερης βενετικής και βενετοκρατούμενης επικράτειας στοιχεία που αφορούσαν στη θέση της ανώτατης εκκλησιαστικής ιεραρχίας στην εκπροσώπηση της πόλης, συντάσσοντας την πρώτη ολοκληρωμένη

θους της Θεοτόκου, που τελούνταν στην καθολική μητρόπολη κάθε παρασκευή της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, η Κυριακή των Βαΐων, οι τελετές της Μεγάλης Πέμπτης και της Μεγάλης Παρασκευής, όπου συνόδευε τον επιτάφιο, η λιτανεία του αγίου Σπυρίδωνα το πρωί του Μεγάλου Σαββάτου, η Κυριακή του Πάσχα, η εορτή της Αναλήψεως του Κυρίου, η Κυριακή της Πεντηκοστής και η εορτή της Αγίας Δωρεάς, την Πέμπτη μετά την Κυριακή της αγίας Τριάδας. Βλ. Τσίτσας, *Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα*, σ. 80-91.

15. Αλίχη Νικηφόρου, *Δημόσιες τελετές στην Κέρκυρα κατά την περίοδο της βενετικής κυριαρχίας 14^{ος}-18^{ος} αι.*, Αθήνα 1999, σ. 236. Πρόκειται για τη βασικότερη μελέτη που αναλύει τη διαμόρφωση των σχέσεων μητρόπολης, κτήσεων, κοινωνίας και Εκκλησίας, με άξονα τις δημόσιες τελετές και τις λατρευτικές εκδηλώσεις.

16. ΓΑΚ – ANK, Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες, τ. 5, φ. 42· προβλ. Τσίτσας, *Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα*, σ. 76.

17. Για τον αρχιεπίσκοπο Augusto Zacco, βλ. Σπύρος Π. Γαούτσας, «Άγνωστοι θυρεοί των αρχιεπισκόπων Augustus Antonius Maria Zacco και Franciscus Maria Fenzi από τον καθολικό καθεδρικό ναό Κέρκυρας», στο Κωνσταντίνος Δανούσης – Κωνσταντίνος Τσικνάκης (επιμ.), *Ministerium Historiae. Τιμή στον π. Μάρκο Φώσκολο*, Τήνος 2007, σ. 87-106.

κωδικοποίηση του τελετουργικού της Λατινικής Εκκλησίας στην Κέρκυρα. Επεδίωξε δε να επικυρωθεί αυτό από τη βενετική Γερουσία, καθιστώντας υπεύθυνο το κερκυραϊκό συμβούλιο και μέσω αυτού την Ορθόδοξη Εκκλησία για την πιστή εφαρμογή του και την αποφυγή των όποιων διαμαρτυριών ή εκτρόπων¹⁸. Ακολούθησαν νέες «εκδόσεις», κυρίως στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, όπως το *Cerimoniale ad uso della Chiesa Cattedrale di Corfu*, που αφορά κυρίως στον τελετουργικό κύκλο της Λατινικής Εκκλησίας¹⁹, ή το *Cerimoniale che si osserva nelle Funtioni, in cui si uniscono i due Riti* του 1730²⁰ ή ακόμα το *Cerimoniale* του 1758²¹, με το οποίο, με σταθερή και αποφασιστική θέληση, η Γερουσία αποσαφηνίζει την αυστηρή τήρηση των ειωθότων και την αυστηρή συμμετοχή του πρωτοπαπά και του ελληνικού κλήρου, αλλά και του σχεδόν αμιγώς ορθοδόξου συμβουλίου της πόλης στις εκκλησιαστικές τελετές. Η επιλογή δε της διαδρομής των λιτανευτικών πομπών ή των χώρων που φιλοξενούσαν τα επίσημα τελετουργικά δρώμενα, είχαν, συνήθως,

18. Αλίκη Δ. Νικηφόρου, «Τεχνάσματα επικοινωνίας του εκκλησιαστικού χώρου στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα: Η περίπτωση του Λατινεπισκόπου Angelo Maria Querini», στο *Όψεις της Εκκλησιαστικής Ιστορίας*, σ. 118.

19. Σε αυτές περιλαμβάνονταν οι επίσημες λιτανείες του εξαγνισμού της Θεοτόκου, ή candelora, στις 2 Φεβρουαρίου, της Κυριακής των Βαΐων, του επιταφίου της λατινικής εκκλησίας του παλαιού φρουρίου, της ανεύρεσης του τιμίου σταυρού στις 3 Μαΐου, και επίσης οι λιτανείες για την ευδοκίμηση των καρπών, οι λεγόμενες των rogazioni, η λιτανεία της Αναλήψεως, αφιερωμένη στην προστασία των βενετών υπηκόων και στη σταθερότητα της κτήσης, η λιτανεία της Παναγίας του Καρμήλου στις 16 Ιουλίου και οι λιτανείες του Ιωβηλαίων. Βλ. Ermanno Co. Lunzi, *Della condizione politica delle Isole Jonie sotto il dominio Veneto*, Venezia 1858, σ. 374-393· Νικηφόρου, *Δημόσιες τελετές*, σ. 110-126.

20. Στις 14 Ιουλίου 1730 ο βικάριος της αρχιεπισκοπής Aloysius Tronconi καταθέτει αντίγραφο αυτού του τελετουργικού πρωτοκόλλου στο αρχείο της κερκυραϊκής κοινότητας, κάτι που πράττουν δύο ημέρες μετά και οι σύνδικοι Αλέξανδρος Πετρετίνο, Σταματέλος Μίνιος και Στέφανος Θεοτόκης. Βλ. ΓΑΚ – ANK, Argomenti Diversi, vol. 39, Filza Xma, φ. 39-42· πρβλ. Αθανάσιος Χ. Τσίτσας, *Η Εκκλησία της Κέρκυρας κατά την Λατινοκρατίαν 1267-1797*, Κέρκυρα 1969, σ. 131.

21. Για την τελετή και το τελετουργικό που συντάχθηκε το 1758 από τον Νάνι και τους συνδίκους της πόλης, βλ. ΓΑΚ – ANK, Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες, τ. 43, δ. 4, φ. 18r· πρβλ. Τσίτσας, *Η Εκκλησία*, σ. 135· Νικηφόρου, *Δημόσιες τελετές*, σ. 238-245. Η ίδια παρουσιάζει μια αναλυτική περιγραφή της πομπής που ακολουθεί. Για το *ingresso* του «Πανιερωτάτου Μητροπολίτου των Λατίνων» Α. Nani, την Κυριακή 23 Οκτωβρίου 1743 έ.π., βλ. Σπυρίδων Παπαγεώργιος, *Ιστορία της Εκκλησίας της Κέρκυρας από της συστάσεως αυτής μέχρι του νυν*, Κέρκυρα 1920, σ. 73-74· Τσίτσας, *Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα*, σ. 61-62 βασισμένο σε ΓΑΚ – ANK, Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες, τ. 32, F. Α', «Βιβλίον των Πολυποικίλων», φ. 42r-v.

αφετηρία τη λατινική μητρόπολη, πρακτική που δεν θεωρείται τυχαία²².

Κατά την άφιξη του Da Ponte στο λιμάνι της Κέρκυρας, στις 4 Ιουλίου 1766, ο Antonio Marin Priuli, γενικός προβλεπτής θαλάσσης από το 1764 έως το 1767, έστειλε τη στολισμένη του φελούκα «San Carlo», με κυβερνήτη τον Lazaro Zen, συνοδευόμενο από τον καπιτάνο των λογχοφόρων (αλαβαρδιέρων) και δύο λιβρέες, για να τον υποδεχθούν και να τον συνοδέψουν στην αποβίβασή του στο Μανδράκι. Ο αρχιεπίσκοπος με τη σειρά του ανταπέδωσε την τιμή στέλνοντας τον τελετάρχη του να ευχαριστήσει για την ευγενική υποδοχή και ακολούθως, πάνω στην στολισμένη άμαξα του προβλεπτή, τον επισκέφθηκε στο παλάτι του στο φρούριο, όπου ανταπέδωσαν τιμές και φιλοφρονήσεις. Πριν μεταβεί στην οικία του, επισκέφθηκε την εκκλησία του Αγίου Σπυριδώνα και την καθολική μητρόπολη για να προσκυνήσει. Το πρόγραμμα της επίσημης εισόδου ορίστηκε τις αμέσως επόμενες ημέρες, όταν ο προβλεπτής τον επισκέφθηκε στην αρχιεπισκοπική κατοικία, για να καθορίσουν το πρόγραμμα και να συμπεριλάβουν σε αυτό όλες οι αναγκαίες συμβολικές πράξεις που είχαν κριθεί απαραίτητες. Η ημέρα που αποφάσισαν για την τελετή, ήταν το βράδυ της 30^{ης} Νοεμβρίου, εορτή του αποστόλου Ανδρέα, και οι τελετάρχες ανέλαβαν το πρόγραμμα των προετοιμασιών και των προσκλήσεων. Την ημέρα της επίσημης εισόδου, στις επτά το απόγευμα, οι καμπάνες του μητροπολιτικού ναού «Duomo» κάλεσαν όλους εκείνους που θα συμμετείχαν: όλος ο καθολικός κλήρος και οι δύο εφημέριοι του παλαιού φρουρίου, ο πρωτοπαπάς και αντιπροσωπία του ορθοδόξου κλήρου, ντυμένοι με τα *piviale* τους και φέροντας τον σταυρό και το λάβαρο του ιερού τάγματος, και επίσης ο ηγούμενος της Παλαιόπολης ήταν οι πρώτοι που προσήλθαν στον ναό, και μαζί με αυτούς όλα τα μέλη των λατινικών και ελληνικών αδελφοτήτων, αναμένοντας την πολιτική και στρατιωτική εκπροσώπηση. Μία ώρα μετά έφθασε ο βάιλος Nicolò Soranzo, ο προβλεπτής καπιτάνος Girolamo Semitecolo, ντυμένοι επίσημα *in romana*, ακολουθούμενοι από δύο συμβούλους και τους «Giudici, Sindici e Censori tutti in abito di cerimonia»²³. Στην είσοδο της μητροπόλεως τους περίμεναν οι κανονικοί του καθεδρικού και ο πρωτοπαπάς, πλαισιωμένοι από έναν εκπρόσωπο του ιερού τάγματος και έναν ακόμη ιερέα. Οι δύο τελευταίοι έδιναν στους προσκεκλημένους να προσκύνουν τον σταυρό και αγίασμα, και τους οδηγούσαν μπροστά από το ιερό για μια σύντομη προσευχή. Ακολούθως, ο αρχιδιάκονος, ενδεδυμένος την *cotta* και το *piviale* και συνοδευόμενος από δύο βοηθούς που φορούσαν

22. Τσίτσας, *Η Εκκλησία*, σ. 130-131.

23. ΓΑΚ – ANK, *Ενετοκρατία*, Φ. 95, ό.π., φ. 53r.

camice και tonicella, αλλά και από δύο ακόμα βοηθούς τελετάρχες, έπαιρνε από το κεντρικό αλτάρε τον μεγάλο ασημένιο λιτανευτικό σταυρό και ξεκινούσαν όλοι μαζί την πομπή προς τη βασιλική πύλη, την Porta Reale.

Εν τω μεταξύ, ο αρχιεπίσκοπος, ενδεδυμένος την cappa magna και συνοδευόμενος από τον δεκάνο και τον οικονόμο του capitolio της αρχιεπισκοπής, «in tabaro lungo», από τους δύο εφημέριους με μαύρους μανδύες, τον τελετάρχη του και τέσσερεις ακόμα βοηθούς, είχαν αναχωρήσει για τη βασιλική πύλη και περίμεναν την πομπή πάνω σε στολισμένες άμαξες που είχε παραχωρήσει για την περίπτωση ο γενικός προβλεπτής. Σε αντίθεση με τον προβλεπτή, η είσοδος του οποίου γίνονταν από θαλάσσης, ο αρχιεπίσκοπος επέλεγε τη χερσαία κεντρική και πιο μεγαλοπρεπή είσοδο της πόλης, για να συμβολίσει, όπως έχει τεκμηριωθεί, την προέλευσή του από το σώμα της τοπικής κοινωνίας και Εκκλησίας.

Την παράταξη άνοιγαν οι ελληνικές σκόλες και ακολούθως οι λατινικές, ο *abbate* της Παλαιόπολης, ο ελληνικός κλήρος με τον πρωτοπαπά και τον σακελάριο, ο καθολικός κλήρος, το μουσικό σώμα του γενικού προβλεπτή θαλάσσης, οι δύο εφημέριοι του παλαιού φρουρίου, ο σταυρός, *la croce capitolare*, και πίσω από αυτόν οι κατώτεροι κληρικοί και οι καπελλάνοι του στόλου, και με εντολή του προβλεπτή τα μέλη του κερκυραϊκού συμβουλίου και οι πατρίκιοι που υπηρετούσαν τον στόλο, καθώς και εκείνοι της αδελφότητας της Παναγίας του Ροδαρίου. Πίσω τους ακολουθούσαν σε διάταξη οι *beneficiati* και οι κανονικοί της λατινικής μητροπόλεως, καθώς και η διοίκηση της πόλης.

Η πομπή σταμάτησε στην πρώτη είσοδο της βασιλικής πύλης. Στο εσωτερικό εισήλθαν μονάχα οι αρχές της πόλης και ο καθολικός κλήρος. Βλέποντάς τους να φθάνουν, ο αρχιεπίσκοπος κατέβηκε από την άμαξα που του είχε παραχωρήσει ο προβλεπτής, τους πλησίασε και εξέφρασε τις ευχαριστίες του για την υποδοχή. Στη συνέχεια, ασκεπής, γονάτισε πάνω σε ένα κάθισμα από μεταξωτό damasco και ασπάστηκε τον σταυρό που του έτεινε ο αρχιδιάκονος. Ακολούθως, δύο υποδιάκονοι τον βοήθησαν να φορέσει τα επίσημα pontificale άμφια που βρίσκονταν πάνω σε ένα μικρό αλτάρε που είχε ετοιμάσει η φρουρά. Όλοι οι ιερείς έφεραν pianeta εκτός από τον αρχιδιάκονο και τον πριμηκήριο, οι οποίοι έφεραν piviale. Αφού ο Da Ponte φόρεσε τη μίτρα και έλαβε την επισκοπική του ράβδο, οι επίσημοι πήραν τις θέσεις τους, με την καθοδήγηση των μελών της αδελφότητας του Αγιοτάτου Μυστηρίου. Δεξιά και αριστερά από την ουρανία, το baldacchino, που κρατούσαν βενετοί αξιωματούχοι και κάτω από αυτό βάδιζε ο αρχιερέας, ενώ οι ιερείς έψαλαν «antifona sacerdos et pontifex» και άλλους σχετικούς ύμνους. Τον αρχιεπίσκοπο πλαισιώναν με

τις επίσημες στολές τους οι καραμπινιέροι του προβλεπτή, δύο αντισυ-
νταγματάρχες κρατώντας τα δόρατά τους και δύο σημαιοφόροι, φέροντες
τις σημαίες αναπεπταμένες. Ο δρόμος ήταν στολισμένος σε όλο το μήκος
με τάπητες, με τη φροντίδα είκοσι εβραίων από τη συναγωγή, οι οποίοι
ήταν επιφορτισμένοι και με την εκπυροκρότηση μικρών βαρελότων, την
ώρα που η πομπή αναχωρούσε από τη βασιλική πύλη. Στον τελετουργικό
αυτόν κώδικα οι εβραίοι, πίσω από τους γρεναδιέρους και τους αξιωμα-
τούχους που άνοιγαν την πομπή υπό τον ήχο των τυμπάνων, ακολουθού-
σαν σε πολυάριθμες σειρές φέροντας κάτω από μία ουρανία τη Βίβλο, την
οποίαν κρατούσαν πρόσωπα όλων των ηλικιών και των δύο φύλων, που
εναλλάσσονταν κατά τη διάρκεια της πομπής. Πλήθος παιδιών από την
εβραϊκή κοινότητα, κρατώντας ασημένια διακοσμητικά για τον στολισμό
των Γραφών, ξύλινα κοντάρια και ασημένια βάζα με λουλούδια φρέσκα
και αποξηραμένα, με τα οποία έραιναν τη Βίβλο, αλλά και άλλα σύμβολα
που ιστορούσαν την πορεία του λαού τους πλαισιώναν την ουρανία, ενώ
χορωδοί έφαλλαν ιερούς ύμνους από την παράδοσή τους. Στη συνέχεια
ακολουθούσε ένας λόχος Δαλματών (oltramaringi) με τους βαθμοφόρους
τους και μία μονάδα ιταλών στρατιωτών που βιάδιζαν με τις σημαίες τους,
σε σειρές, υπό τον ήχο των τυμπάνων.

Όλα τα καταστήματα και τα παράθυρα των σπιτιών, απ' όπου περνού-
σε η πομπή, ήταν φωτισμένα και στολισμένα με λουλούδια, εμβλήματα και
επιγράμματα στα λατινικά και στα ιταλικά, που εξήραν τις αρετές του
νέου επισκόπου. Η πομπή κατευθύνθηκε πίσω από τη Loggia, η οποία ήδη
λειτουργούσε ως θέατρο (San Giacomo) στην πιάτσα, την οδό των εμπόρων,
και από εκεί στην περιοχή της πίνιας, περνώντας κάτω από μια μεγαλο-
πρεπή αψίδα, και συνέχιζε προς την πίσω πλευρά του ναού του Αγίου
Σπυρίδωνα. Βγαίνοντας στη Σπιανάδα, τιμητικοί πυροβολισμοί και ανα-
ρίθμητα βεγγαλικά ρίχτηκαν από το φρουρίο. Η πομπή πέρασε από την
Παναγία τη Μανδρακίνα, όπου ένα άγημα Ιταλών απέδωσε τιμές, και
συνέχισε προς την είσοδο του φρουρίου, όπου ο Da Ponte σταμάτησε την
πομπή πραγματοποιώντας σύντομη δέηση και ευλογώντας το φρουρίο.
Δύο τιμητικά αγήματα βρίσκονταν απέναντι από τους ναούς της Αγίας
Αικατερίνης και της Πλατυτέρας, δεξιά κι αριστερά της κεντρικής οδού,
παρουσιάζοντας όπλα και τα λάβάρά τους, την ώρα που η πομπή έβγαινε
από τη Σπιανάδα, παίρνοντας τον δρόμο των υδάτων, calle delle acque, με
τελικό προορισμό τη μητρόπολη.

Φτάνοντας η πομπή στη στέρα, απέναντι από την καθολική μητρόπο-
λη, ο αρχιεπίσκοπος, ευρισκόμενος διαρκώς κάτω από την ουρανία, στά-
θηκε κάτω από μία αψίδα στηριγμένη σε τέσσερις κολώνες, στολισμένες

με βαριά κόκκινα μεταξωτά υφάσματα και ασημικά. Εκεί πραγματοποιήθηκε η λεγόμενη κατήχηση των εβραίων, όπου ο αρχιεπίσκοπος επέτρεπε στην αντιπροσωπία τους να του απευθύνουν σύντομο εγκώμιο²⁴, ενώ, αναφερόμενοι στην ιερότητα του μωσαϊκού νόμου, του ζήτησαν, σύμφωνα πάντα με το τελετουργικό, να τους επιβεβαιώσει τα προνόμια που τους είχε παραχωρήσει η Βενετία. Ο καθολικός αρχιεπίσκοπος τότε, σε ένα παιχνίδι εξουσίας και δύναμης, τους αποκάλυψε πως η Βίβλος, την οποία κρατούσαν μπροστά του ανοιχτή, περιείχε την αλήθεια, τους υπενθύμισε όμως το σφάλμα που είχαν διαπράξει, καθώς ενώ είχαν πάρει τους νόμους από τον ίδιο το Θεό, δεν μπόρεσαν να τους ερμηνεύσουν σωστά και τους ευχήθηκε να επανορθώσουν. Ακολούθως οι εβραίοι αποχώρησαν προς τη συναγωγή, συνοδευόμενοι από περιπόλους ιταλών και δαλματών στρατιωτών, υπό των φόβο προκλήσεων και προσβολών από το πλήθος.

Ο Da Ponte εξήλθε του baldacchino και εισήλθε, υπό τους ήχους του εκκλησιαστικού οργάνου, της ορχήστρας και της χορωδίας που έψαλλε το «Te Deum», στην κατάφωτη και στολισμένη μητρόπολη, και καθήμενος στον θρόνο του δέχτηκε το χειροφίλημα του καθολικού κλήρου. Ακολούθως στάθηκε μπροστά από την αγία τράπεζα ευλογώντας το εκκλησίασμα και, αφού εναπόθεσε πάνω στον θρόνο του την αρχιερατική του στολή, φόρεσε ξανά τον μεγάλο μελανόχρωμο μανδύα, επιστρέφοντας στον θρόνο του, για να ακούσει τον πανηγυρικό λόγο που εκφώνησε ο γενικός βικάριος κανονικός Dobiniaco σημαίνοντας τη λήξη της τελετής.

Με το πέρας της τελετής ο αρχιεπίσκοπος, συνοδευόμενος από τους ιερείς του και τα μέλη της βενετικής διοίκησης, αναχώρησε για το παλάτι του στο νότιο τμήμα της πλατείας του καθεδρικού, όπου από τη σκαλινάδα χαιρέτησε τους επισήμους, ευχαριστώντας τους για τις φιλοφρονήσεις τους. Το βράδυ της ίδιας ημέρας πραγματοποιήθηκε καύση βεγγαλικών και κάποια συναυλία στον κήπο του παλατιού, ενώ μια δύναμη Ιταλών, σταλμένη από τον προβλεπτή, βρίσκονταν στη διάθεση του αρχιεπισκόπου για την τήρηση της τάξης. Τις ημέρες που ακολούθησαν, και συγκεκριμένα στις 15 Δεκεμβρίου, πραγματοποιήθηκε με τη φροντίδα του τελετάρχη του Da Ponte και του καπιτάνου των αλαβαρδιέρων η επίσημη επίσκεψη του γενικού προβλεπτή θαλάσσης, ντυμένου *in romana*, στο παλάτι του αρχιεπισκόπου. Συνοδευόμενος από караμπινιέρους, αλαβαρδιέρους και πατρικίους έγινε με επισιμότητα δεκτός από τον καθολικό αρχιερέα. Μία ημέρα μετά, ο Da Ponte ανταπέδωσε την επίσκεψη αυτή στο φρούριο,

24. Στο ίδιο, φ. 56v-57v.

εκφράζοντας τη σύμπλευση των πόλων που βρίσκονταν στην κορυφή της τοπικής ιεραρχίας, πολιτικής και θρησκευτικής²⁵, μιας σύμπλευσης που αμέτρητοι λόγοι μπορούσαν ανά πάσα στιγμή να δυναμιτίσουν και κυρίως η αμφισβήτηση ή υποβάθμιση, εκ μέρους της Γαληνοτάτης και των εκπροσώπων της, του ρόλου και της θείας αποστολής που εξέφραζε η Καθολική Εκκλησία²⁶. Τα *ingressi* πάντως των προκαθημένων της λατινικής αρχιεπισκοπής, ακόμα και η διάταξη της πομπής ή η πορεία που ακολουθούσαν, η αποδοχή των συμβόλων της εξουσίας του λατίνου αρχιεπισκόπου κάτω από τη βασιλική πύλη, με τη διοίκηση να είναι όχι μόνο παρούσα αλλά να κρατά και την ουρανία, κάτω από την οποία περπατούσε ευλογώντας τους δρόμους της πόλης, κρύβουν συμβολισμούς και ερμηνευτικές προσεγγίσεις που συνδέονται περισσότερο με πολιτικές πρακτικές παρά με το όποιο θρησκευτικό περιεχόμενο.

Για τη θητεία του Da Ponte στην Κέρκυρα οι πληροφορίες είναι περιορισμένες. Γνωρίζουμε πως συμβίβασε τις διαφορές των κανονικών της Εκκλησίας του, που είχαν ενταθεί τα χρόνια του προκατόχου του, για τα κανονικάτα και τις προσόδους, και αντικατέστησε στον μητροπολιτικό ναό την παλαιά στέγη που ήταν κατασκευασμένη με ξυλοδοκούς, με μια νέα²⁷. Σε αναφορά του, το 1769, που εναπόκειται στο αρχείο της Ιεράς Συνόδου del Concilio²⁸, αναφέρεται πως στην Κέρκυρα υπήρχε ικανοποιητικός αριθμός κληρικών: «*tredici canonici, 9 beneficiati, 2 mansionarii "aliique presbyteri et clericis divinis addicti"*». Αναφέρεται επίσης στις μοναχικές κοινότητες, στις οποίες εγκαταβιούσαν 45 περίπου μοναχοί του τάγματος των Αυγουστινιανών, των Κοινοβιακών Μοναχών του αγίου Φραγκίσκου, των Φραγκισκανών Διατηρητών του Κανονισμού και των Φραγκισκανών Μεταρρυθμιστών του Κανονισμού, στη δικαιοδοσία των οποίων βρίσκονταν οι ναοί της Annunziata και του San Francesco στην πόλη της Κέρκυ-

25. «[...] il giorno supseguente che fù li 16: dello mese stesso fù appuntata la vestizione della Pub(bli)ca visita di Monsig(nor)e Arciv(escov)o per le ore 22: qualle venne preceduto dalla Croce in mozetta, non avendo questo Prelato l'uso del rochetto perchè regolare de Carmelitani Scalzi, e dall' Ecc(ellentissi)mo Sig(nor)e Prov(e)d(ito)re Gen(era)le da mar fù ricevuto alla Porta del Pallazo con tutti quegl' onori e formalità vengono prescritta nel Cap(ito)lo sud(det)to tanto nella venuta come nella partenza di Sua Sig(no)ria Ill(ustrissi)ma, e Rev(eren)d(issi)ma», βλ. στο ίδιο, φ. 59r.

26. Νικηφόρου, *Δημόσιες τελετές*, σ. 235-248.

27. Παναγιώτης Χιώτης, *Ιστορικά Απομνημονεύματα Ζακύνθου*, τ. 6, περιέχων την ηθική κατάστασιν από Βενετοκρατίας μέχρι των ημερών ημών, Ζάκυνθος 1887, σ. 92-93.

28. Archivio della Sacra Congregazione del Concilio, *Relazione del Arcivescovo Paolo da Ponte, Corfù 4 novembre 1769*.

ρας, της Madonna del Carmine στο παλαιό φρούριο, της Beata Vergine del Tenedos στην περιοχή του νέου φρουρίου, της Beata Vergine del Rosario στη Σπιανάδα και της Santa Giustina στη Γαρίτσα, ενώ αναφέρεται και στα τρία ospedali για τους στρατιώτες στο παλαιό φρούριο, «per i remigi infermi» στη Santa Giustina και «per i pellerini a San Giacomo e Cristoforo». Υπολογίζει δε τον καθολικό πληθυσμό να προσεγγίζει τις 3.000 ψυχές, μοιρασμένες στην πόλη, στα δύο φρούρια και στα προάστια της Γαρίτσας και του Αγίου Ρόκκου²⁹.

Την περίοδο της θητείας του, μέγας πρωτοπαπάς Κερκύρας ήταν ο Αλοΐσιος Καππάδοκας (1760-1780), κατά την ποιμαντορία του οποίου παρατηρήθηκε αλματώδης αύξηση στις χειροτονίες ορθοδόξων ιερέων³⁰. Οι σχέσεις του λατινεπισκόπου με τους εκπροσώπους της ελληνικής Εκκλησίας και το ιερό τάγμα παρουσιάζουν ενδιαφέρουσες αποκλίσεις, καθώς η απόπειρα ανάμειξης του ενός στα ζητήματα του άλλου αβίαστα προκάλουσαν αντιπαραθέσεις. Οι διαφορές τους επικεντρώνονταν συνήθως σε θέματα που αφορούσαν στην εκκλησιαστική περιουσία και στην υπαγωγή του ορθόδοξου κλήρου στη δικαιοδοσία του λατίνου αρχιεπισκόπου. Ακόμη περισσότερο, στα προσκόμματα που δημιουργούσαν για τη μη τέλεση μικτών γάμων, καθώς η Καθολική Εκκλησία αναγνώριζε πως κάτι τέτοιο, πέραν των όποιων θεολογικών διαφορών, θα οδηγούσε ακόμη ταχύτερα στην αφομοίωση της ήδη μικρής λατινικής κοινότητας³¹. Ο Da Ponte διέμεινε στο ανακαινισμένο αρχιεπισκοπικό παλάτι, απέναντι από τον καθεδρικό ναό, το βαϊλάτο και τη Loggia. Το παλάτι είχε ανοικοδομηθεί εκ βάθρων το 1754 από τον προκάτοχό του, μετά τους ισχυρούς και καταστροφικούς σεισμούς που έπληξαν την Κέρκυρα το 1743 και το 1745³². Ο νέος αρχι-

29. Giorgio Hofmann, «La Chiesa Cattolica in Grecia (1600-1830)», *Orientalia Christiana Periodica*, τ. II, αρ. I-II, Pont. Institutum Orientalium Studiorum, Roma 1936, σ. 164-175.

30. Παπαγεώργιος, *Ιστορία*, σ. 114-116.

31. Βλ. ενδεικτικά Archivio Propaganda Fide, Isole Ionie, τ. 3, «Fra Paolo da Ponte al Prefetto di Propaganda, Corfù 2 Giugno 1766 s.v.», σ. 277-278.

32. Η αρχιεπισκοπική κατοικία βρισκόταν εκεί όπου μέχρι πρότινος στεγαζόταν το μέγαρο της Τράπεζας της Ελλάδος. Για το αρχιεπισκοπικό παλάτι, βλ. Παύλος Καλλιγιάς, «Μνημεία της νεώτερης Κέρκυρας. Η κατοικία του Λατίνου Αρχιεπισκόπου», *Αρχαιολογικό Δελτίο* 21 (Αθήνα 1966), σ. 159-163· Διονύσιος Κονιδάρης, «Το ιστορικό του κτιρίου του υποκαταστήματος Κέρκυρας της Τράπεζας της Ελλάδος 1630-2001», στο Σπύρος Γαούτσης (επιμ.), *Φιλολογική Εταιρεία Κέρκυρας. Αναμνηστικός τόμος για τα 70 χρόνια 1931-2001*, Κέρκυρα 2001, σ. 70-95· Αφροδίτη Αγοροπούλου-Μπιρμπίλη – Στυλιανός Μπιρμπίλης, «Το Μέγαρο του Λατίνου Αρχιεπισκόπου στην Κέρκυρα. Νε-

επίσκοπος εργάστηκε για τη σωστή λειτουργία του ιεροσπουδαστηρίου (Seminario Arcivescovile Latino), που είχε ιδρύσει το 1568 ο προκάτοχός του Antonio Cocco³³. Στην Επισκοπή Ζακύνθου-Κεφαλληνίας, αντίστοιχα, που υπάγονταν στην Αρχιεπισκοπή Κερκύρας, επίσκοπος ήταν μία σημαντική μορφή των γραμμάτων, ο Balthassar Maria Remondini (1698-1777)³⁴.

Στα σπαράγματα των ληξιαρχικών πράξεων της Καθολικής Εκκλησίας στην Κέρκυρα σώζονται τρεις επικυρώσεις βαπτίσεων που είχαν τελεστεί στην καθολική μητρόπολη, τις οποίες είχε συντάξει ο γραμματέας της αρχιεπισκοπής κανονικός Franciscus Xaverius Castellis και επικυρώσει ο *Fr. Paulus a S(an)to Joanne Ch(ris)os)to)mo Dei et Ap(osto)licae Sedis Gratia Archie(pis)copus Corcyrensis*, υπογράφοντας και σφραγίζοντάς τες με το επισκοπικό του στέμμα.³⁵

Η αρχιεπισκοπική θέση της Κέρκυρας δεν θεωρούνταν επίζηλη έδρα για τους –βενετούς συνήθως– ευγενείς που θήτευσαν εκεί και είχαν συνηθίσει σε έναν εντελώς διαφορετικό τρόπο ζωής από αυτόν που καλούνταν να αντιμετωπίσουν στην Κέρκυρα· ως εκ τούτου, απουσίαζαν συχνά και για μεγάλα διαστήματα από την έδρα τους, αφήνοντας τη διαχείριση στον βικάριό τους ή αναζητούσαν ευκαιρίες για να μετατεθούν σε κάποια άλλη, μεγαλύτερη επισκοπή της βενετικής επικράτειας³⁶. Υπό αυτές τις συνθήκες, στις 14 Αυγούστου 1773, ανακοινώθηκε στον Da Ponte η εκλογή του στην επισκοπική έδρα του Torcello της Βενετίας³⁷. Στη θέση του στην Κέρκυρα άφησε προσωρινά ως γενικό τοποτηρητή τον θεολόγο don Gia-

---

ότερα στοιχεία», *Πρακτικά I' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου [= Κερκυραϊκά Χρονικά*, περ. Β', τ. ΙΑ'], Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών, Κέρκυρα 2017, σ. 533-546.

33. Παναγιώτα Τζιβάρια, *Σχολεία και δάσκαλοι στη Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (16^{ος}-18^{ος} αι.)*, Αθήνα 2003, σ. 385.

34. Spyros Gaoutsis, «Un catalogo di reliquie di santi del 1767 redato dal vescovo di Cefalonia e Zante Balthassar Maria Remondini», *Studi in onore del Prof. Giorgio Fedalto*, Istituto Ellenico di Studi Bizantini e postbizantini di Venezia, Biblioteca No. 32, Atene – Venezia 2016, σ. 219-236.

35. ΑΚΑΚ, Κωδ. LVII, Βιβλίο Βαπτίσεων Καθεδρικού Ναού Duomo 1744-1796, 24 Μαΐου 1768, 3 Ιουνίου 1768 και 29 Ιουλίου 1770. Ο επισκοπικός του θυρεός, που αποτελεί προφανώς παραλλαγή του οικογενειακού, ομιλούντος (parlante) οικοσμήμου του, περιγράφεται σε «πεδίο γέφυρα... με στήλες 4... κατά κορυφή... και το αυτό κατά βάση... σταυρός σε πεδίο... στέμμα με κορυφές 5... ιερατικός πίλος με έξι θυσάνους».

36. Τσίτσας, *Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα*, σ. 21.

37. *Nuova seria de' Vescovi di Malamocco e di Chioggia da Girolamo Vianelli*, parte seconda, Venezia MDCCXC (1790), σ. 392, 394-395. Η επισκοπή του Torcello (Turris) καταργήθηκε την 1^η Μαΐου 1818 από τον Πάπα Πίο VII, ο οποίος τη συνένωσε με το Πατριαρχείο της Βενετίας.

como Francesco Canal³⁸, ενώ στην έδρα του τον διαδέχθηκε ο βενεδικτίνος ιερομόναχος Andreas Benedictus Ganassoni (1734-1796)³⁹.

Ο Da Ponte εγκαταστάθηκε στο Torcello στις 13 Σεπτεμβρίου 1773, αντικαθιστώντας τον επίσκοπο Giovanni Nani (1727-1804), διατηρώντας, ωστόσο, τον αρχιεπισκοπικό του τίτλο⁴⁰. Στο ιστορικό αρχείο του Πατριαρχείου της Βενετίας σώζονται οι εκθέσεις από τις ποιμαντικές του επισκέψεις στις ενορίες της επισκοπής, τις οποίες πραγματοποίησε από τις 28 Μαΐου 1775 έως τις 4 Ιουνίου 1780⁴¹. Η φήμη του Luigi Paolo III Da Ponte, όπως βλέπουμε ότι υπέγραφε ο ίδιος τα διατάγματά του, υπήρξε τόσο μεγάλη, ώστε στις 5 Ιουνίου 1776 επελέγη να προεδρεύσει στην investitura του νέου πατριάρχη Βενετίας, καρδινάλιου Federico Maria Giovannelli (1728-1800). Ο Da Ponte πέθανε τον Μάρτιο του 1792 ευρισκόμενος στη Βενετία και στην έδρα του τον διαδέχθηκε ο Nicolò Angelo Sagredo (1728-1804).

Η πορτογαλική επαρχία του τάγματος των ανυπόδητων Καρμηλιτών, στην κοινότητα De Nossa Senhora dos Remédios, παρήγγειλε μια σειρά πορτραίτων επιφανών της μελών και πρελάτων στον πορτογάλο ζωγράφο Estanislau Luís António (1744-1804)⁴². Ανάμεσα σε αυτές είναι και μία προσωπογραφία του Da Ponte, η οποία φυλάσσεται σήμερα στο μουσείο

38. Ο κανονικός Giacomo Francesco Canal υπηρέτησε ως οικονόμος της ιερατικής σχολής των καθολικών το διάστημα 1738-1739. Στις 15 Μαΐου 1720 ο αρχιεπίσκοπος του παραχώρησε το κανονικάτο του Bragadino, από το οποίο παραιτήθηκε το 1749 λαμβάνοντας ως επιχορήγηση, με παπική βούλλα, 96 χρυσά δουκάτα. Με τη διαθήκη του, στις 24 Μαρτίου 1773, μοίρασε την περιουσία του σε συναδέλφους του ιερείς και σε θρησκευτικά ιδρύματα, ενώ άφησε ένα ποσό στη νεοϊδρυθείσα τότε βιβλιοθήκη που φιλοξενούνταν στη μονή της Αγίας Ιουστίνας. Πέθανε στις 29 Ιουλίου 1774, σε ηλικία 83 ετών, στη Βενετία, και ετάφη στην ενορία της Santa Maria Formosa. Βλ. Τζιβάρα, *Σχολεία*, σ. 400.

39. Σπύρος Π. Γαούτσης, «Andreas Benedictus Ganassoni, Αρχιεπίσκοπος Κέρκυρας (1773-1779)», *Συνάντηση*, έτος 35, τ. 178 (Κέρκυρα, Μάρτιος – Ιούνιος 2012), *Σελίδες Τοπικής Εκκλησιαστικής Ιστορίας*, σ. 34-35.

40. Σπυρίδων Δε Βιάζης, «Σημειώματα περί των Δυτικών Εκκλησιών, Αρχιεπισκόπων, Επισκόπων Επτανήσου», *Καθολικόν εικονογραφημένον περιοδικόν «Αρμονία»*, Αθήνα 1906, σ. 233· R. Ritzler – P. Sefrin, *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*, τ. VI, Padova 1958, σ. 182 σημ. 4.

41. «Visite pastorali alla diocesi di Torcello Attinge alle fonti visitali anche di questa diocesi ii gia citato saggio di S. Tramontin, Caorle e Torcello: da diocesi a parrocchie», βλ. B. Bertoli (επιμ.), *La chiesa veneziana nel Settecento*, Venezia 1993, σ. 187-220.

42. José João Loureiro, «Novos Dados sobre o Pintor Estanislau Luís António (1744-1804)», στο *“MVSEV”*, *Amigos do Museu Nacional de Soares dos Reis*, Círculo Dr. José Figueiredo, IV Série, N° 23 (2017), σ. 59-82.

της Évora στην Πορτογαλία, με αριθμό καταχώρισης ME1283. Ο επίσκοπος παρουσιάζεται ενδεδυμένος το σχήμα των Καρμηλιτών και από πάνω εικονίζεται το pallium και τα σύμβολα της επισκοπικής του εξουσίας. Το έργο φιλοτεχνήθηκε περί το 1780 και φέρει στη βάση του την εξής επιγραφή στα πορτογαλικά: «O Ex.mo e R.mo S.r D. Fr. Paulo da Ponte Carmelita Descalço, Bispo de Torcello, e Arcebispo de Corfù. Tresladado para Torcello a 13 de Setembro de 1777, conservando o Titolo de Arcebispo»⁴³.

---

43. José João Loureiro, «As Galerias dos Prelados Carmelitas Descalços e seu Pintor», στο *Atas do Círculo de Conferências sobre “Convento de Nossa Senhora dos Remédios e a Ordem do Carmi em Portugal e no Brasil”, associado à Exposição, “Convento de Nossa Senhora dos Remédios” (Convento dos Remédios), Évora 22-24 Maio 2013, Évora 2013, σ. 17.*